



*Radviliškio miesto istorijos
apžvalga*

Radviliškis
1997

*Radviliškio miesto istorijos
apžvalga*

**Radviliškis
1997**

AUTORĖS ŽODIS

Leidinio, nušviečiančio Radviliškio miesto istoriją, iki šiol nėra. 1992 metais, minint Radviliškio miesto įkūrimo 425-ąsias metines, rajono laikraštis "Mūsų kraštas" išleido "Radviliškio kalendorių", kurį parengė Pranciška Kazlauskaitė, Viešosios bibliotekos Bibliografijos skyriaus vedėja. Kalendoriuje įdėta ir nedidelė Radviliškio miesto istorijos apžvalga. Tačiau to leidinio vertę sumenkino leidėju pateikti anekdotai, nieko bendra su leidinio turiniu neturinčios iliustracijos.

Šiomet, ruošiantis Radviliškio miesto įkūrimo 430-osioms metinėms, P. Kazlauskaitei buvo pasiūlyta Radviliškio miesto istorijos apžvalgą praplėsti ir papildyti, o jubiliejinių iškilnių organizatoriai sumanė ją išleisti atskiru leidiniu.

Esant trumpiems leidinio rengimo terminams, neturėta galimybių naudotis istoriniais šaltiniais, esančiais valstybiniuose archyvuose. Apžvelgti tik bibliotekoje turimi informaciniai leidiniai, pateikiantys medžiagą apie Radviliškio miesto istoriją, taip pat straipsniai, publikuoti rajono spaudoje. Tad į labai išbaigtą, išsamų Radviliškio miesto istorijos nušvietimą leidinys negali pretenduoti.

Istorikai kur kas profesionaliau galėtų atrinkti Radviliškio miesto istorijos faktus. Reikia tikėtis, kad kitam Radviliškio jubiliejui tokį leidinį jie parengs.

Autorė dėkinga A. Jurgauskui, E. Prascevičiui, R. Kundrotui, R. Vaitkevičienei, A. Sinušaitei ir visiems kitiems, padėjusiems šį leidinį išleisti.

Atsiprašydama už galimus netikslumus, autorė tikisi geranoriškų atsiliepimų ir pastabų.

P. KAZLAUSKAITĖ

Radviliškis - miestas Vidurio Lietuvos šiaurėje, apie 20 kilometrų į pietryčius nuo Šiaulių, apie 180 kilometrų nuo Vilniaus, 140 kilometrų nuo Kau-
no, 180 kilometrų nuo Klaipėdos, 150 kilometrų nuo Rygos. Įsikūręs pel-
kėtoje lygumoje.

Teritorija apie 1740 ha. Ištyšęs į šiaurės vakarus ir pietryčius išilgai Šiau-
lių-Jonavos geležinkelio ir Šiaulių-Panevėžio plento.

Miesto planas stačiakampis, centre yra keturkampė aikštė, 2 km į pietry-
čius - Antaniškių miškas, dabar paverstas parku. Miestas plečiasi į šiaurės
vakarus anapus Šiaulių-Panevėžio plento.

Miesto vardas istoriniuose šaltiniuose minimas nuo XVI a. Vardo kilmė
abejonių nekelia - tai priesagos - išk vedinys iš asmenvardžio, dabar pa-
vardės. A. Vanagas 1996 m. išleistoje knygoje "Lietuvos miestų vardai"
teigia, kad greičiausiai vietovardis atsirado tada, kai Radviliškis priklausė
magnatams Radviloms. Gyvenamųjų vietų vardų daryba iš asmenvardžių
su priesaga -išk lietuvių kalbai buvo labai būdinga.

Apie gilesnes sąsajas su Radvilomis nagrinėsime tolesniame tekste.

KADA ĮSIKŪRĖ RADVILIŠKIS

Apie Radviliškio miesto įkūrimo datą diskutuota jau seniai. Dabar sunkoka būtų atsekti, kieno nustatyta data - 1613-ieji - buvo paskelbti prie įvažiavimo į miestą 1977 metais Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo instituto sektoriaus vedėjas Algimantas Miškinis, komentuodamas šią datą, pateikė rajono laikraščiu straipsnį "Kada įsikūrė Radviliškis", išspausdintą 1978 metų birželio 28 dieną. Prisiminkime ir paanalizuokime šį straipsnį šiandien, bandydami apžvelgti Radviliškio įkūrimo istoriją. A. Miškinis teigia, kad 1613 metų data, nurodanti Radviliškio miesto įkūrimą, yra tikrai netikslė, nes tų metų kartografo ir grafiko T. Makovskio sudarytame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapyje žymėtos tik svarbios vietos, ir Radviliškis jame jau žymimas. Iki šiol Radviliškio atsiradimas ir pavadinimo kilmė dažniausiai siejama su žymiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Radvilų gimine. Teigiama, kad gavęs valdyti Šiaulių valsčių ar ekonomiją, M. K. Radvila įsteigė dabartinį Radviliškio miestą, suteikęs jam ir savo vardą. Tokios miesto atsiradimo versijos laikėsi XIX a. tyrinėtojas M. Hriškevičius, palikęs rankraštyje didelį ir vertingą darbą apie Šiaulių ekonomiją. Tačiau, susipažinus su pirminiais istorijos dokumentais, ši Radviliškio atsiradimo versija, atrodo, yra mažiau patikima.

Lietuvos metrikos knygose yra užregistruotos dvi privilegijos, datuotos 1572 ir 1577 metais. Jomis Žygimantas Augustas Mikalojui Kristupui Radvilai, Vilniaus vaivada ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriui, davė valdyti Šiaulių valsčių su jame esančiais miestais: Šiauliais, Žagare ir Radviliškiumi. Rusų istorikas M. Dovnar-Zapolskis, rašydamas apie feodalinės Lietuvos ūkį, pateikia 1529-1567 metų dokumentą, kuriame tarp kitų neprivilegiuotų miestų minimas ir Radviliškis. Taigi versija, kad Radviliškis įkurtas M. K. Radvilos po to, kai gavo valdyti Šiaulių valsčių, kelia rimtų abejonių. Galbūt vienas iš Radvilų tai galėjo padaryti anksčiau, tačiau neaišku kada. 1519-1537 m. Šiaulių valsčių valdė Vilniaus vyskupas Jonas. Kol kas nėra tikslių duomenų, kad Radvilos tuo laiku būtų galėję valsčiuje turėti valdų. O jeigu jie XVI a. viduryje ir valdė Radviliškį, kaip nurodoma "Mažonoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje", tai negalėję nei įsteigti šio miesto ar miestelio, nei pavadinti jo savo vardu, nes jis jau minimas 1529-1567 m. ir vadintas Radviliškiumi. Dėl šių priežasčių Radviliškio įkūrėju negali būti laikomas ir Jonas Radvila, kuris 1535 m. buvęs paskirtas Žemaičių seniūnu ir formaliai galėjęs būti gyvenvietės fundatoriumi. Taigi jei siesime Radviliškį su Radvilomis, o tai, matyt, tikslinga, tada tenka manyti, kad jie miestelį įsteigė ir atitinkamai pavadino ne vėliau kaip XVI a. pradžioje.

Ne visi istorikai, užsiminę apie Radviliškį, nurodo miestelį buvus XVI a. pirmojoje pusėje. Vilniaus archivaras J. Sprogis, sudaręs XVI a. Žemaitijos vietovių geografinį žodyną pagal senuosius žemės aktus, nurodo Radviliškio miestelį,

kuris 1591 m. gegužės 2 d. sudegęs. Lenkų istorikas S. Aleksandravičius teigia, kad Radviliškis, kaip miestelis, pirmą kartą paminėtas tik 1584 m. Dar kitur pateikiama ir senesnė Radviliškio pirmojo paminėjimo data - 1539. Vadinas, gyvenvietė dabartinio miesto vietoje atsirado ne vėliau kaip XV a. pabaigoje arba XVI a. pradžioje. Kitaip ji negalėjo būti tiek išaugusi ir reikšminga, kad būtų įjungta į 1529-1567 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąrašą. Šitaip 1978 metais rašė A. Miškinis.

1982 metais rajono laikraštyje pasirodo Vilniaus universiteto diplomanto Z. Genio publikacija "Dar kartą dėl Radviliškio įkūrimo". Radviliškietis, susidomėjęs savo gimtojo miesto istorija, pateikia kai kurių duomenų. Jis remiasi etnografo J. Sprogio knyga "Geografičeskij slovarj drevnej žomoiskoj zemly XVI stoletija", išleistoje 1888 metais Vilniuje, kurioje yra ir Radviliškio pavadinimas. Žodyno autorius naudojo XVI a. žemės teismų knygomis, pateikdamas kelio-lika tūkstančių XVI a. Žemaičių kunigaikštystės vietovardžių, tarp kurių yra ir Radviliškis. Teigiama, kad Radviliškis - gyvenvietė Šiaulių pavieta, gaisro sunaikinta 1591 metų birželio 21 dieną. Šiuos duomenis J. Sprogis paėmė iš aštuoniolikos aktų knygos, kuri rašyta 1591 metais. Vadinas, tais metais Radviliškis jau buvo.

1986 metais pagal oficialų paklausimą gautas Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas V. Lesčiaus pasirašytas atsakymas dėl Radviliškio įkūrimo datos. Jis atsako, kad "Mažonoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje" Radviliškio pradžia siejama su LDK miestų sąrašu, kuris buvo sudarytas 1529-1569 m. Kitur pirmas Radviliškio paminėjimas siejamas su 1613 m. T. Makovskio ir K. Radvilos žemėlapiu. Dar kitur minima 1619 m. data, kai buvo pastatyta bažnyčia ir įkurta parapija. M. Liubavskis, knygoje "Oblastnoje delenije" sudaręs Lietuvos vietovių žemėlapij iki 1569 m., Lietuvos metrikos aktuose Radviliškio visai neaptiko.

Tačiau, docento nuomone, pagal turimus šaltinius Radviliškio pirmo paminėjimo data reikėtų laikyti 1567 metus. Ši data paimta iš M. Dovnar-Zapolskio "Gosudarstvenoje chozeistvo VKZ pri Jagelonnach", t. I, Kijev, 1901. Knygoje skelbiamas miestų-mokesčių mokėtojų sąrašas. Sąrašo chronologinės kraštinės ribos yra 1529-1567 m. Radviliškis 1529, 1534, 1551, 1561, 1563 ir 1565 metais dar nemokėjo mokesčių, bet 1567 metais jau mokėjo 10 kapų lietuviškų grašių "pozički". Vadinas, tuos metus - 1567 - ir galima laikyti Radviliškio pirmo paminėjimo istoriniame akte metais. Lietuvos metrikoje yra įrašyti keli LDK miestų ir miestelių sąrašai, kur nurodyta, kad kiekvienas privalo sumokėti į valdovo išdą. Nurodyta, kad Radviliškis turi mokėti 10 kapų grašių; 6-ame sąrašė - jau 15 kapų grašių. Kadangi Šiauliai mokėjo 30 kapų, Joniškis ir Žagarė - po 20 kapų grašių, vadinas, Radviliškis buvo mažesnis nei kiti Šiaulių valsčiaus miesteliai. Įvairiuose ankstesniuose dokumentuose, kur nurodoma, kad Šiaulių valsčius

atiduodamas valdyti iki gyvos galvos kartu su miesteliais ir miestelėnais (1524 06 11 Žygimanto Senojo rašte Žemaičių seniūnui St. Kešgailai dėl valsčiaus atidavimo Vilniaus vyskupui Jonui iš Lietuvos kunigaikščių, 1546 11 21 Žygimanto Augusto privilegijoje Mikalojui Radvilai Juodajam ir kitokio pobūdžio dokumentuose), tie miesteliai neįvardinami. Šiauliai, Joniškis ir Žagarė įvardinami tik 1572 04 29 Žygimanto Augusto privilegijoje M. K. Radvilai. Tad galima daryti prielaidą, jog Šiaulių valsčiaus miesteliai, tarp jų ir Radviliškis, tikrai buvo ir prieš 1567 metus. Tad ši data gali būti minima tik kaip Radviliškio vardo paminėjimo, bet ne miestelio įkūrimo data.

RADVILIŠKIS IR RADVILOS

Apžvelgus Radviliškio miesto įkūrimo istorinius šaltinius, būtina sustoti ir prie Radviliškio miesto pavadinimo ryšio su Radvilų vardu. Kaip aiškina įvairūs istoriniai šaltiniai, šis ryšys yra. Vilniaus universiteto istorikas Zigmantas Kiaupa, 1986 metais atsakydamas į rajono vadovų paklausimą, argumentuotai aiškina apie Radviliškio miesto vardo kilmę. Istoriko teigimu, paprastai steigiamą miestelį savo vardu pavadindavo jo savininkai. Radviliškis, kaip ir visa Šiaulių valda, niekada nebuvo Radvilų nuosavybė, o priklausė Didžiajam kunigaikščiui. Perorganizavus į ekonomiją, priklausė valdovo stalo valdoms. Valdovas įvairiomis sąlygomis dažnai atiduodavo Šiaulių valsčių valdyti įvairiems asmenims, tarp jų ir Radviloms. Taip Radvilos gavo šią valdą 1546 m. iki Mikalojaus Juodojo Radvilos gyvos galvos (mirė 1565 m.) ir 1572 m. iki Mikalojaus Kristupo Radvilos gyvos galvos (mirė 1616 m.). Pirmasis, beveik 20 metų buvęs šių žemių valdytoju, galėjo suteikti steigiamam miesteliui savo giminės vardą, nors esantys šaltiniai to vienaprasmiškai nepatvirtina. Vienintelis rimtas argumentas - vardu sąskambis. Bet nereikia užmiršti, kad Radvilos vardas ir vėliau pavardė Lietuvoje buvo labai paplitę. Taip vadinosi ne viena bajorų giminė, ne tik plačiai žinomi didikai. Prisiminkime, kad net 1769 m. Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimo, vykusio Radviliškio kaimynystėje, vadas buvo Martinjonas Radvila. Paplitę Lietuvoje ir vietovardžiai, sietini su Radvilų vardu: Radvilai, Radviliai, Radviliškiai, Radviliškis, Radviliukai, Radviloniai. Jų yra Šiaulių, Panevėžio, Kauno, Ignalinos, Alytaus, Lazdijų rajonuose. Ryšio su didikų Radvilų gimine šie vietovardžiai neturi. Kaip besvarstytume, Radviliškis niekad nebuvo Radvilų nuosavybė, Radvilos jį tik valdė 1546-1565 ir 1572-1616 metais, o perorganizuota į Šiaulių ekonomiją, ši valda buvo Radvilų laikinai valdoma dar ir 1649-1696 m. bei 1740-1764 m., iš viso 100 metų su pertraukomis. Tad nuostata, jog pirmasis valdęs Radviliškį Radvila suteikė miesteliui savo vardą, galima rimtai suabejoti.

Prisiminti reikėtų ir tai, kad Lenkijos ir Lietuvos valstybės Seimui priėmus miestų įstatymą, Lietuvos miestai ir miesteliai sukruito siekti savivaldoms miesto statuso ir 1791-1792-1794 metais gavo valdovo parašų ir antspaudu patvirtotas privilegijas. 1792 m. prasidėjus maištui prieš valstybės reformą, paleidus Seimą, šis savivaldos judėjimas nutrūko.

Radviliškio tarp 74 savivaldžių miestų nebuvo, bet miesteliai ir toliau siekė gauti savivaldą (taip jie aiškino naujajai valdžiai). Miestų įstatymo ir 1781 m. konstitucijos paveikti, Kauno pasiuntinių paraginti, Radviliškio miestelėnai už 540 auksinių pasamdė bajorą Vincentą Laucevičių ir įgaliojo jį kreiptis Varšuvoje į karalių dėl privilegijos Radviliškiui. Deja, privilegijos gauti nesusipėta, nežinoma net, ar buvo parengtas privilegijos projektas. Taip Radviliškis liko be savivaldos ir herbo.

Tokia pat Radviliškio padėtis buvo ir jam esant Rusijos imperijos sudėtyje. Lietuvos Respublikoje jis iš pradžių buvo Šiaulių apskrities Radviliškio valsčiaus miestelis. Tik 1923 m. miestelėnai ėmė rūpintis paversti Radviliškį miestu ir atskirti nuo valsčiaus. Atlikus būtinus darbus, neprieštaraujant Radviliškio valsčiaus ir Šiaulių apskrities valdyboms bei sutikus Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentui, buvo suorganizuota miesto savivaldybė, kuri 1924 02 28 perėmė reikalus. Radviliškis tapo miestu, galėjo turėti ir herbą, bet įvairūs šaltiniai herbo buvimo neteigia. 1920 06 05 Šiaulių apskrities valdybos rašte Savivaldybių departamentui pranešama, kad daugelis apskrities valsčių, tarp jų ir Radviliškio valsčiaus miestelis, savo ženkle (herbo) neturi. Radviliškiui gavus miesto teises, miesto valdyba naudojo apvalų antspaudą, kurio viduryje buvo pavaizduotas valstybės herbas - Vytis - ir įrašyta - Radviliškio miesto valdyba. Maždaug nuo 1930 m. pasikeičia įrašas - Radviliškio miesto savivaldybė. Tai svarus įrodymas, kad Radviliškis herbo neturėjo. Tad siūlymus panaudoti Radviliškio miesto herbe didikų Radvilų herbą viena-reikšmiškai vertinti sunkoka. Kaip minėta, nėra visiškai aišku, ar Radvilos įkūrė miestelį, ar pavadinimas gali būti sietinas su didikais Radvilomis. Net jei atsakytume teigiamai, vis tiek neaišku, kuris Radvilų herbas tiktų: ar tas, kurį jie naudojo, kol 1547 m. gavo Šventosios Romos imperijos kunigaikščių titulą (trys juodi ragai mėlyname skyde), ar jau kunigaikštiškas, naudotas 1547 m. (juodas erelis su senuoju herbu krūtinėje). Tai sietųsi su Radviliškio įkūrimo, bet ne pirmojo paminėjimo data. O įkūrimo data taip ir nežinoma. Visiškai tokį pat herbą, kaip ir senąjį Radvilų, naudojo dar keliolika Lietuvos bajorų giminių - Vainos, Petkevičiai, Narbutai ir kt. Tad manoma, kad reikėtų vengti miestų herbuose naudoti bajoriškąją heraldiką, nes miesto herbas buvo ir turėtų būti miesto savarankiškumo, nepriklausomybės nuo bet kokių jėgų simbolis. Kaip jau anksčiau minėta, Radviliškis niekad nebuvo Radvilų nuosavybė, tik laikinai jų valdomas. Be to, nebuvo ir koks nors atskiras, savarankiškos valdos centras, o tik

Vienas iš Šiaulių valsčiaus Šiaulių ekonomijos miestelių. Dėl visų šiu priežasčių Radvilių herbas ir nesiūlomas naudoti Radviliškio herbe. Reikėtų turėti naują savo herba.

RADVILIŠKIS ISTORIJOS VERPETUOSE

Ne mažiau įdomi Radviliškio miesto istorija ir XVII amžiuje. Manoma, kad 1649 m. antroje pusėje ar 1650 m. pradžioje Radviliškis sudegė. Nors tikslų duomenų apie gaisrą niekur nerasta, tačiau 1650 m. čino mokėtojų sąrašė pažymėta, kad prie miestelio turgaus aikštės yra 5 tušti sklypai, gatvėse tuščių sklypų ir sudegusių dūmų - 30, tuščių ir sudegusių valakų - 12. Tai rodo, kad buvo sudegę apie 80 procentų visų pastatų. Daug kur nurodoma, jog 1657 m. miestelyje buvo 40 namų ir 23 karčemos (20 degtinės, 3 alaus). Tai aiškintų, kad po gaisro miestelis gana greitai atsistatė. Radviliškis nukentėjo ir per 1600-1629 metų Lenkijos ir Lietuvos valstybės karą su Švedija, ir per 1700-1721 m. Šiaurės karą.

1673 m. Šiaulių ekonomijos inventoriuje Radviliškis vadinamas miestu, kuriam yra 18 1/3 turgaus sklypų ir 82 gatvių sklypai, 30 karčemų. Trečdalis sklypų būvę neužstatyti. Padūmės mokesčius mokėję 66 asmenys, tarp jų ir vaitas su klebonu. Miestui priklausę 33 valakai žemės. Dokumente minimi amatininkai, tačiau nenurodoma, kiek ir kokių specialybių jų būta. Be paties miesto, buvęs dar ir priemiestis, tačiau jo padėtis miesto atžvilgiu neaiški.

1673 m. inventoriuje miesto gatvės neišvardintos, nenurodytas net jų skaičius. Tik pažymėta, kad kelias iš Radviliškio per Šeduvą einąs į Vilnių. Kiek vėlesniame - XVII a. antrosios pusės inventoriuje - pateikiama detalesnė medžiaga apie Radviliškį. Pirmą kartą minimos 6 miesto gatvės. Pagal tradiciją gatvių pavadinimai dažniausiai sutapdavo su kelių kryptimis. Tad ir būta Vilniaus, Pakruojo, Šiaulių, Joniškio, Šeduvos gatvių su prie jų minimais sklypais. Iš gatvių pavadinimų galima spręsti ir apie Radviliškio miesto išplanavimą - penkios gatvės, išeinančios iš kvadratinės aikštės kampų. Tačiau šis faktas nereiškia, kad tai visos gatvės, kurios galėjo būti numatytos matuojant valakus. Vadinasi, Radviliškis neišsiskyrė iš kitų Lietuvos miestų, kurie buvo išmatuoti valakais kaip potencialūs amatų ir prekybos centrai, tačiau dėl nepakankamos ūkinės veiklos iki galo nesusiformavo. Pagal sklypų skaičių galima nustatyti, kad Radviliškyje būta 2x2 šniūrų, arba 95x95 m dydžio kvadratinės aikštės. Miesto teritorija, be daržų, kluoninių margų ir valakų, užėmė apie 5-7 ha. Apie Radviliškio miesto pastatus išsamiau nežinoma, tik manoma, kad bažnyčia buvusi vienintelis stambesnis Radviliškio pastatas, nors duomenų apie ją irgi nerasta.

1687 m. Lietuvos ir Lenkijos karalius Jonas Sobieskis suteikė Radviliškiui turgaus privilegijas. Tai buvo formalus aktas, nes turgūs miestelyje vykę jau ir seniau.

XVII a. pradžioje, Lietuvos teritorijoje vykstant karui su švedais, Radviliškis buvo sudegintas. Šalyje kilęs badas, vėliau maras tęsėsi iki 1710 m. Įvairūs istoriniai šaltiniai teigia, kad 1710 m. Radviliškyje neliko nė vieno gyventojų.

Praėjus kuriam laikui Radviliškis pamažu ėmė atsikurti. 1736 m. miestelyje buvo 24 šeimos, turinčios nuosavus namus, ir 9 nuomininkai, veikė 2 karčemos. 1738 m. inventoriuje jau surašyta 56 sklypai (su savininkais), 5 karčemos (4 alaus ir 1 degtinės). Prie turgaus aikštės buvo 14 sklypų, Vilniaus gatvėje - 8, Pakruojo - 4, Šiaulių - 14, Jonišio - 9, gatvelėje už klebonijos - 2 sklypai ir galulaukėje už tos gatvelės ir klebonijos - 5. Nurodoma dar gatvelė už turgaus, šalia klebonijos, prie kurios sklypų nepažymėta. 1742 m. Radviliškio inventoriuje surašyti 55 sklypai, iš kurių 28 užstatyti. Vadinasi, tuo metu Radviliškis buvo beveik trečdaliu mažesnis negu prieš 100 metų, vis dar neatsigavęs po gaisrų, karų ir epidemijų. Kiek kitokį miestelio vaizdą susikuriame iš 1755 m. dokumento. Jame pirmą kartą pažymėta, jog turgaus aikštė kvadratinė, prie jos - 14 dūmų ir 1 sklypas, atskirose kraštinėse - 3, 4, 3 ir 5 dūmai. Iš viso miestelyje jau būta 47 dūmų ir 7 sklypų. Tad galima spręsti, kad Radviliškyje tuo metu gyveno 300-350 žmonių. Nors daugelyje laikmečio dokumentų Radviliškis tradiciškai vadinamas miestu, iš tikrųjų tai buvo gana vargingas miestelis, nedaug tesiskyręs nuo bet kurio stambesnio kaimo, nors čia jau būta dviejų bažnyčių - katalikų ir 1754 metais atstatytos evangelikų liuteronų.

Pirmosios Radviliškio bažnyčios pastatymo datos įvairiuose šaltiniuose skirtingos. Keliose enciklopedijose - "Mūsų Lietuva", Bostone išleistoje "Lietuvių enciklopedijoje" ir pokario laikotarpiu Lietuvoje išleistose enciklopedijose - rašoma, kad pirmoji bažnyčia pastatyta 1619 metais. Tačiau pastaraisiais metais išėję bažnytiniai leidiniai: 1991 metų "Katalikų kalendoriaus žinynas" ir 1993 metais išleistas žinynas "Lietuvos katalikų bažnyčios" - teigia, kad pirmoji bažnyčia Radviliškyje pastatyta 1597 metais.

Tenka vadovautis pastarųjų leidinių pateiktais faktais. Tuo būdu 1997 metai Radviliškio bažnyčiai - jubiliejiniai, 400-ieji. Knygoje "Lietuvos katalikų bažnyčios" rašoma, kad 1619 m. Radviliškyje įsteigta parapija. Turbūt parapijos įsteigimo data ir suklaidino įvairių enciklopedijų rengėjus. Juolab kad toliau rašoma, jog Zigmantas Vaza bažnyčią aprūpino turtu. Beneficijos suteikimo dokumente sakoma, kad Šiaulių valdovinis tenutas - ekonomijos revizorius Mikalojus Brolnickis patyrė, jog jau anksčiau pastatyta Radviliškio bažnyčia (pabraukta autorės) nėra pakankamai aprūpinta, ir prie jos klebonas negali nuolat gyventi bei eiti savo pareigų. Šis leidinys leidžia spręsti, kad pirmoji bažnyčia pastatyta anksčiau negu 1619 metais. Tuo labiau tikėtina, kad 1597 metai sietini ir

su pirmosios parapinės mokyklos įsteigimu.

Karaliui pritarus ir su tuometinio Šiaulių ekonomijos valdytojo Jeronimo Valavičiaus žinia, Brolnickis paskyręs Radviliškio bažnyčiai netoli miestelio esanti Kezių kaimą, 26 valakus ir tam kaimui priklausantį viensėdį su vienu valaku ir 28 margais. Miesteliui paskyrė 6 prentų sklypą klebonijai ir mokyklai pastatyti, 2 prentus prieglaudai ir 4 prentus daržui ir sodui. Šią beneficiją Zigmantas Vaza patvirtino 1619 03 28. Aprūpinant bažnyčią beneficija, jai suteiktos parapijos teisės. Nuolat gyveno vienas kunigas. Kurį laiką parapija priklausė Šeduvos dekanatui. 1769 m., kunigo Kazimiero Ausėno rūpesčiu bei padedant parapijiečiams, pastatyta nauja medinė Švč. M. Marijos gimimo vardo bažnyčia, 1789 m. pašventinta Žemaičių pavyskupio Adomo Koscio. Jos didžiajame altoriuje buvo Čenstochovos Dievo Motinos paveikslas kopija, kurią tikintieji laikė turinčia stebuklingos galios. Šoniniame altoriuje buvo Švč. M. Marijos Škaplierines paveikslas, papuoštas sidabriniais drabužiais.

1868 m. bažnyčią vėl sunaikino gaisras. Ugnis ištrėpdė net varpus, bet abu paveikslai buvo išgelbėti. 1870 metais klebonas kun. Juozapas Bortkevičius pastatė naują Švč. M. Marijos gimimo vardo bažnyčią. Garsusis paveikslas vėl buvo pakabintas didžiajame altoriuje. Radviliškį lankydavo minios tikinčiųjų. Apie gražiai tvarkomą Radviliškio bažnyčią 1900 metų "Tėvynės garsė" Nr. 10-11 randami tokie atsiliepimai: "Maloni yra Radviliškio bažnyčia, nauja, švari, lygioje vietoje, varpai sutaikinti, giedojimai puikūs, grynai lietuviški. Kunigai pamokslus sako aiškiais žodžiais, nekraipydami lietuviško ištarimo, nemaišydami svetimų žodžių. Procesija kaip danguje. Pirmoji vaikų komunija daug Dievui garbės daro". Tais laikais Radviliškio parapija buvo didelė. 1940 m. čia buvo 8323 katalikai. Parapijai priklausė koplyčia Šniūraičiuose. Antrojo pasaulinio karo metu bažnyčia vėl sudegė. Teišliko aukšta medinė šešiakampė varpinė. 1945 metais išaugo trečioji bažnyčia. Dabartinė bažnyčia, įrengta buvusioje parapijos salėje, naujai atstatyta 1977 metais.

Po 1831 metų sukilimo Radviliškyje ilgą laiką buvo rusų kariuomenė. 1871 m. nutiesus Liepojos-Kaišiadorių ir 1873 m. Daugpilio geležinkelio linijas, Radviliškis pradėjo sparčiau augti. Apsigyveno nemažai geležinkelininkų. Miestelyje daugiau pradėta kalbėti rusiškai bei lenkiškai.

M. Valančiaus laikais vyko stipri blaivybės akcija. Šiaulių ispravnikas savo raporte gubernatoriui 1860 metais skundėsi, jog kunigų paskirti kaimų dešimtininkai uoliai prižiūri, kad tik nebūtų vartojama degtinė, o pačiame Radviliškyje nurodė atsitikimą, kai už gėrimą žmogus buvęs prie bažnyčios paguldytas kryžiumi, o prie jo galvos pastatytas butelis. Šitokiu būdu mėgęs išgerti asmuo atlikęs savo bausmę. Tačiau blaivybės darbas, matyt, baigėsi vyskupui Valančiui mirus. Radviliškio klebono dekanas kun. Sarapo raporte blaivininkų suvažiavime 1915 m. Vilniuje sakoma, kad iš ruošiamų šv. Komunijai 106 vaikų (50

mergaičių ir 56 berniukų) 6 berniukai buvo pasigėrę nuo degtinės, 11 - nuo alaus ir pan. Radviliškio apylinkėse buvo labai išplitęs naminio alaus vartojimas.

Anksčiau nurodytame šaltinyje - leidinyje "Lietuvos kataliku bažnyčios" - teigiama, kad pirmoji paprinė mokykla Radviliškyje 1597 metais įsteigta prie bažnyčios. Tad ir Radviliškio mokyklai šie - 1997 metai - turėtų būti jubiliejiniai, 400-ieji.

1864 metais Radviliškyje veikė pradžios mokykla. 1880 m. joje mokėsi 56 mokiniai. 1900 metais buvo dvi rusiškos mokyklos - liaudies ir cerkvinė. Šiai vadovavo ir joje mokytojavo popas bei jo pagalbininkas diakonas. Rusai mokytojai ne tik rusino vaikus mokydami juos, bet ir uoliai šnipinėjo, ar kas neturi lietuviškų knygų, ar nesiunčia savo vaikų į slaptąsias mokyklas.

Vis dėlto spaudos draudimo laikais Radviliškis buvo lietuvių kultūrinio judėjimo židiny. Čia aktyviai veikė knygnešiai Veronika ir Rokas Žirgulevičiai, Abramavičius, Sarapas ir kiti.

RADVILIŠKIS NEPRIKLAUSOMYBĖS METAIS

Radviliškyje ir jo apylinkėse vyko revoliucinis sąjūdis. 1905 m. mitinge, nukreiptame prieš rusus, dalyvavo daug radviliškiečių. Pareikalauta atleisti rusą valsčiaus raštininką ir kitus rusų pareigūnus. Radviliškietis Antanas Povylius, grįžęs iš Didžiojo Vilniaus Seimo, miestelio aikštėje perskaitė Seimo nutarimus.

Kuriantis nepriklausomai Lietuvai, Radviliškyje sukurta vietinė ginkluota gyventojų apsauga. Tačiau 1919 m. sausio mėnesį Radviliškį buvo užėmę bolševikai. Juos išvijus, 1919 m. spalio 16 d. į Radviliškį įsiveržė bermontininkai. Prieš juos buvo suorganizuotas platesnio masto puolimas, žinomas Radviliškio arba Šiaulių operacijų vardu. Puolimą vykdė Lietuvos kariuomenės II pėstininkų pulkas, vadovaujamas pulkininko V. Grigaliūno-Glovackio. Į kautynes, pulkininko K. Ladigos įsakymu, įjungtas ir I pėstininkų pulkas, vadovaujamas karininko V. Skorupskio. Puolimas pradėtas lapkričio 21 dieną. Svarbesni susirėmimai vyko prie Karčemų kaimo. Pats Radviliškis kelis kartus ėjo iš rankų į rankas, kol mūšiai lapkričio 23 d. 7 val. vakaro galutinai užėmė miestą. Bermontininkai atsitraukė, palikdami nemažai savo ginkluotės. Šioje įnirtingoje kovoje pirmieji žuvo du radviliškiai - G. Sakalauskas ir J. Jaraminas. Jų vardais pavadintos Radviliškio miesto gatvės. Žuvusiems mūšyje su bermontininkais pagerbti Radviliškio kapinėse pastatytas paminklas iš lauko akmenų. Vienas iš svarbesnių bermontininkų atsparos punktų buvo Radviliškio mūrinis vėjo malūnas, kuris tebestovi iki šių dienų. Minint kovų su bermontininkais 70-meį, 1989 metais toje vietoje, kur vyko aršiausi mūšiai, pastatytas stogastulpis ir pasodinta 70

ažuolų giraitė.

1919 m. Radviliškyje atidaryta progimnazija, kurios pirmasis direktorius buvo V. Šliogeris. Progimnazijos kūrimo iniciatoriai buvo geležinkelininkai, todėl mokykla vadinta "Vidurinioji geležinkelio mokykla". Prie jos veikė suaugusiųjų kursai. 1921 m. geležinkelininkai suorganizavo mokslo platinimo draugiją "Viltis". 1922-1929 metais veikė Šv. Kazimiero draugijos knygynas. 1925 m. Andrius Barkauskas pradėjo leisti ir redaguoti "Radviliškio naujienas". 1927 metais įkurtas esperantinukų draugijos skyrius. 1918 metais kunigas A. Alekna atgaivino Blaivybės draugijos skyrių (218 narių).

Nepriklausomybės laikotarpiu Radviliškyje aktyviai vyko kultūrinis gyvenimas. Veikė meno kuopa su choru, dramos mėgėjų būrelis ir šaulių bei pavasarininkų scenos mėgėjų būreliai. Iš sporto klubų pažymėtini Šaulių sąjungos jaunalietuvių, Linkaičių "Aras", "Vėtra" ir "Žiežirba". 1934 m. pastatyti Šaulių sąjungos dviejų aukštų rūmai. 1932-1933 m. Radviliškyje lietuvių ir esperanto kalbomis ėjo J. Šato redaguojama "Šiaurės žvaigždė" (Norda Stela). 1937 m. atidaryta Valstybinė biblioteka ir įkurta pirmoji Lietuvoje durpynų tyrimo stotis.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Radviliškis buvo gerokai išaugęs. Jeigu 1879 m. jame gyveno tik 469 gyventojai, tai 1905 metais - jau 3708, 1923 m. - 5464, 1936 m. - 5910, 1939 m. - 6855 gyventojai. Tokią gyventojų didėjimo spartą, matyt, nulėmė geležinkelio mazgo plėtra.

1923 metais Radviliškis gavo miesto teises su antros eilės miesto savivaldybe ir burmistro pareigomis.

1924 metais mieste nutiesti pirmieji šaligatviai, sutvarkytas apšvietimas, pasodinta žalumynų. Jau veikė 2 sveikatos punktai, 3 dantų gydymo kabinetai, apylinkės teismas, notariatas, policijos nuovada. Suburta ugniagesių komanda. Buvo nemažos geležinkelio dirbtuvės, stiklo fabrikas, ketaus liejykla, puodų dirbtuvės, 2 lentpjūvės, kelios amatų dirbtuvės, kooperatyvai, 2 smulkaus kredito draugijos "Maisto" ir "Lietūkio" krautuvės. Mieste ir užmiestyje stovėjo Lietuvos kariuomenės inžinerijos batalionas ir šarvuočių rinktinė.

Be katalikų, buvo ir evangelikų reformatų, liuteronų bažnyčios. Žydų bendruomenė turėjo sinagogas.

1925 metais Radviliškyje, miesto kapinėse, pastatytas paminklas žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę, o 1930 m. antrojo inžinerijos bataliono kareivių iniciatyva pastatytas paminklas Vytautui Didžiajam (prie buvusių kareivinių). Pokario metais šis paminklas buvo smarkiai apgadintas. Jis atstatytas 1989 metais Radviliškio istorinės atminties klubo narių iniciatyva.

Radviliškio neaplenkė ir okupacija. Prasidėjus trėmimams, vien per 1941 metus iš Radviliškio miesto į Sibiro lagerius išvežti 145 žmonės - suaugę ir vaikai. Nužudyti radviliškiečiai J. Zubkus, R. Vaitkevičius, moksleiviai V. Jančius, A. Baktys ir kt. Okupantai išžudė visus Radviliškyje gyvenusius žydus. Pro Radviliškio

liskį vis riedėjo ir riedėjo tremtinių vagonai - ne tik karo pradžioje, bet ir jai pasibaigus.

1944 m. liepos 22 dieną, Radviliškyje vykusių masinių vyrų gaudynių metu, sugaudyta ir į Vokietiją išvežta apie 100 jaunų vyrų. Tų pačių metų vasarą okupantai, traukdamiesi iš Radviliškio, užminavo geležinkelio stotį. Jie siekė paralyžiuoti geležinkelio eismą ir sunaikinti stambiausią Lietuvos geležinkelio mazgą. Radviliškietis geležinkelininkas Romualdas Petkevičius sugebėjo surašti spogramenis ir juos išminuoti. Geležinkelis, o kartu ir visas miestas buvo išgelbėti nuo sunaikinimo.

1941 metų pavasarį, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Radviliškyje įsikūrė pagrindinė "Lietuvos laisvės armijos" organizacija, kuriai vadovavo Lietuvos kariuomenės kapitonas Adolfas Eidintas. Jos tikslas buvo burti jaunimą, ginkluotis ir, susidarius palankioms sąlygoms, atkurti Lietuvos Nepriklausomybę. Prasidėjo partizaninė kova su okupantais.

Karo metais Radviliškio apylinkėse įsikūrė Lietuvos partizanų "Žaliosios rinktinė". Jai vadovavo Lietuvos kariuomenės kapitonas Izidorius Pucevičius.

Be šios rinktinės, apylinkėse veikė ir kiti partizanų būriai. Jau karui pasibaigus partizanų būriai susijungė į vieną stiprią grandį - "Prisikėlimo" apygardą. Aktyviai veikiant "Prisikėlimo" apygardos partizanams, vadų iniciatyva, 1949 m. vasario 2 dieną Minaičių kaime, "Prisikėlimo" apygardos būstinėje, įvyko Lietuvos sričių partizanų vadų suvažiavimas, kurio metu buvo įkurtas Lietuvos laisvės kovų sąjūdis, o vasario 16 d. pasirašyta istorinę reikšmę turinti deklaracija, skelbianti pagrindines Lietuvos Nepriklausomos Demokratinės Respublikos nuostatas.

Panaikinus apskritis, 1950 metais Radviliškis tapo rajoninio pavaldumo miestu - rajono centru. 1959 m. jame gyveno apie 12613 gyventojų, 1963 metais - apie 13800, 1970 m. - 16900 gyventojų. Pagrindinės pramonės šakos - geležinkelis, dideli Lokomotyvų ir Vagonų depai. Vietoj 1949 metais įkurtos Automobilių remonto gamyklos įsikūrė Žemės ūkio mašinų gamykla, nuo 1992 metų - akcinė bendrovė "Radviliškio mašinų gamykla", gaminanti įvairią žemės ūkio techniką, o 1996 metais pagaminusi pirmąjį lietuvišką kombainą "Nemunas".

Vietoje 1924 metais įkurto Stiklo fabriko veikė Mechanizacijos priemonių gamykla, dabar - akcinė bendrovė "Rameta". 1923 metais įsteigta kooperatinė pieninė vėliau tapo Sviesto gamykla, dabar tai akcinė bendrovė "Radviliškio pieninė". Raštinės reikmenų įmonė "Beržas" įkurta 1963 metais vietoje buvusių remonto dirbtuvių. Dabar "Beržas" tapo uždara akcine bendrove.

Radviliškio duonos kombinatas, veikiantis nuo 1956 metų, aprūpina radviliškiečius ir kaimyninių rajonų gyventojus duona. Radviliškyje yra Šiaulių trikotažo fabriko "Verpstas" trikotažo cechą, Miško pramonės ūkis, nemaža statybos organizacija - dabar UAB "Radvija", buvusi Tarpkolūkinė statybos organizacija.

Pastaraisiais dešimtmečiais išsiplėtė švietimo įstaigų tinklas. Jau atšventė dvidešimtmetį viena iš penkių vidurinių mokyklų, pavadinta Vaižganto vidurine mokykla, 1996 metais gavusi gimnazijos statusą. Jauniausioji - Gražinos vidurinė mokykla - savo 20-metį turi švęsti 1997 metais. Yra vaikų muzikos, dailės mokyklos, jaunimo mokykla. Buvusioje profesinės technikos mokyklos bazėje įsikūrė vienintelis respublikoje Reabilitacinis profesinio rengimo centras, kuriame jaunimas su negalia mokomas įvairių profesijų.

Nuo 1937 metų mieste veikia biblioteka, anksčiau vadinta rajonine, centrine, o nuo 1996 metų - Viešąja biblioteka. Jos 60-ies metų jubiliejus taip pat bus švenčiamas šiemet, nors įvairių visuomeninių organizacijų bibliotekėlės enciklopedijose minimos jau nuo 1924 metų. Enciklopedijose taip pat minima, kad nuo 1947 metų Radviliškyje veikia Kultūros namai. Tad ir miesto Kultūros rūmai šiemet švęs savo 50-mečio jubiliejų.

RADVILIŠKIO ŠIANDIENA

Per Lietuvą nuvilnijusi Atgimimo banga neaplenkė ir Radviliškio. 1988 metais susibūrusi iniciatyvinė Sąjūdžio grupė surengė Radviliškio sąjūdžio suvažiavimą, sukviėtė radviliškietčius į mitingą, kuriame ragino gyventojus vienytis ir palaikyti Lietuvos Respublikos persitvarkymo ir atgimimo idėjas. Radviliškietčiai aktyviai dalyvavo ir akcijoje "Baltijos kelias".

1988 metais Radviliškio gatvėms pradėti gražinti senieji vardai. Ilgą pokario laikotarpį V. Kapsuko vardu vadinta gatvė atgavo savo senąjį - S. Dariaus ir S. Girėno pavadinimą. M. Melnikaitės gatvė vadinama G. Sakalausko vardu, J. Janonio gatvei sugražintas J. Jaramino vardas. Vėlesniais metais ir kitoms Radviliškio gatvėms sugražinti senieji pavadinimai. 1989 metais miesto kino teatras, ilgokai vadintas "Kosmosu", tapo "Lituanika". Tuo rūpinosi radviliškietis R. Kundrotas ir Radviliškyje susibūręs Istorinės atminties klubas, vadovaujamas E. Prascevičiaus.

R. Kundrotas ir E. Prascevičiaus rūpesčiu atstatyti paminklai: Vytautui Didžiajam - Klaipėdos gatvėje, prie buvusių kareivinių, ir miesto kapinėse - Lietuvos savanoriams, žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę. Mūšio su bermontininkais vietoje pastatytas kopyltstulpis.

Nuo pat atgimimo pradžios labai aktyviai veikia Radviliškio politiniai kaliniai ir tremtiniai, vadovaujami A. Kamantausko ir S. Janušonienės. Įkūrė savo organizaciją, jie steigia rezistencijos aukų atminimo muziejų, ieško rezistencijos dalyvių išniekinimo vietų, rūpinasi jų perlaidojimu.

1989 metais prie Radviliškio bažnyčios varpinės pastatyti trys kryžiai - pamin-

klas stalinizmo aukoms atminti. Paminklą kūrė V. Vaicekuskas, L. ir E. Gaubai.

1990 metų rugsejo mėnesį Radviliškio miesto kapinėse perlaidoti 8 rezistencijos dalyvių palaikai. 1993 metais Radviliškyje, buvusio susivienijimo LŽŪT Radviliškio skyriaus teritorijoje Maironio gatvėje, surasti dar 21 rezistencijos kovų dalyvio palaikai. Jie perlaidoti naujosiose Radviliškio miesto kapinėse. Jose pastatytas paminklas. Tais pačiais metais paminkliniai akmenys pastatyti ir kitose Radviliškio vietose, kur buvo kankinami ir nužudyti partizanai.

1992 metais balandžio 11 d. Radviliškyje įvyko antrasis visos Lietuvos partizanų suvažiavimas, kurio metu išrinkta 29 narių taryba, pasirašyta deklaracija, paskelbusi, jog "atkuriamas Lietuvos laisvės kovų sąjūdis".

1995 metais birželio 14-ąją, Gedulo ir Vilties dieną, šalia jau pastatytų trijų kryžių pašventintas Skausmo ir kančios kelias. Ant bėgių gulė lauko akmenys su tremtinių pavardėmis ir pavadinimais tų vietovių, iš kurių jie buvo išvežti į tremtį. Vėliau iš tų akmenų sumūryta Atminties sienelė.

1995 metų gegužės 30 dieną Radviliškyje įvyko septintasis "Norilsko vyčių" suvažiavimas. Vienas iš jo organizatorių buvo tremtinys radviliškietis V. Mosteika.

Jau keleri metai aktyviai veikia Radviliškio tremtinių choras, šiuo metu vadovaujamas Z. Zakienės.

Ilgai tilpęs siaurame ruože tarp plento ir geležinkelio, Radviliškis išaugo. Pastarąjį dešimtmetį jo ribos peršoko Šiaulių-Panevėžio plentą. Pradėtas statyti Eibariškių gyvenamasis mikrorajonas. Išaugo nemažas individualių gyvenamųjų namų kvartalas, o šalia rikiuojasi ir daugiaaukščiai gyvenamieji namai. Pastatytas vaikų lopšelis-darželis, planuojama ir vidurinė mokykla. Šiame mikrorajone jau puikuoja devynaukštis gyvenamasis namas, o Radviliškio centre jų yra dar du. Naujausias - pačiame centre. Jo pirmame aukšte įsikūrė Taupomasis bankas. Per pastaruosius keletą metų Radviliškyje įsteigti keli bankai. Tai Vakarų banko Radviliškio skyrius, puošniai įsikūręs buvusio gyventojų buitinio aptarnavimo kombinato pastato dalyje, ir Akcinio inovacinio banko Radviliškio skyrius, šiek tiek kukliau suremontavęs buvusios parduotuvės patalpas. Pats naujausias Radviliškio statinys - ištaigingi Radviliškio pašto ir telekomo rūmai, pastatyti buvusioje Stoties, dabar Vasario 16-osios gatvėje. Jau dešimtmetį atšventė šalia bažnyčios pastatyti gražūs Kultūros rūmai. Pripratome ir prie naujų Radviliškio merijos ir seniūnijos pastatų, kurie išaugo nugriovus labai senus gyvenamuosius namus. Ne vienerius metus sodintas Radviliškio parkas jau gražiai suaugo, jame vasarą veikia vaikų atrakcionai. Miestas puošiasi ir gražėja.

Miesto centrinėje - Maironio - gatvėje, priešais naujus Kultūros rūmus, 1990 m. pastatyta skulptūra "Aušrinė". Tai skulptoriaus J. Meškevičiaus darbas.

V. Kudirkos vidurinės mokyklos kieme pastatyta V. Mazūro skulptūra, Komunalinio ūkio kombinato pastato fone senokai puikuoja A. Toleikio skulptūra "Prie

šaltinėlio". Naujajame Eibariškių mikrorajone pastatyta E. Gaubo medžio skulptūra.

Pirmoji didelė Radviliškio miesto gimtadienio šventė - 425-osios metinės - buvo paminėtos 1992 metais. Šventei ruošiasi iš anksto. Rajono ir miesto vadovai pasirūpino, kad respublikinė Heraldikos komisija paruoštų herbą ir vėliavą, kurių iki šiol Radviliškis neturėjo.

Šventė vyko spalio 9-10 dienomis. Pirmąją dieną šventinio vakaro metu prisimintos Radviliškio istorijos detalės, vyko šventiniai sveikinimai, koncertavo miesto ir rajono saviveiklininkai. Bendrauta su į šventę atvykusiais tėviškėnais.

Antrąją šventės dieną miesto Tarybos deputatai, susirinkę į sesiją, patvirtino respublikinės Heraldikos komisijos narės L. Ramonienės sukurtą herbą ir vėliavą. Iš ten miesto heraldikos ženklai buvo iškilmingai nulydėti į bažnyčią, kur juos šv. Mišių metu pašventino klebonas dekanas K. Jakaitis. Po šv. Mišių radviliškiečiai ir svečiai dalyvavo atidengiant Eibariškių mikrorajone, prie naujosios Krašto apsaugos Radviliškio komendantūros, pastatytą E. Gaubo medžio skulptūrą Lietuvos Didžiajam Kunigaikščiui Vytautui. Skulptūrą atidengė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis, ją pašventino klebonas K. Jakaitis.

Vėliau Kultūros rūmuose radviliškiečius sveikino svečiai iš Švedijos Skaros miesto, Vokietijos Dudenhofeno miesto, Lietuvos Aukščiausiosios tarybos deputatas A. K. Leščinskas, Baisogalos ir Šeduvos apylinkių atstovai. AT pirmininkas V. Landsbergis radviliškiečiams J. Banaičiui ir E. Strigockytei įteikė Sausio 13-osios medalius už drąsą ir pasiaukojimą ginant Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Radviliškiečiams buvo įteiktas ir AT prezidiumo nutarimas dėl Radviliškio miesto herbo.

Vakaro metu pristatyta ir gražiai pagerbta herbo autorė L. Ramonienė.

Šventės metu veikė radviliškio dailininko, dabar gyvenančio Alytuje, Benjamino Jenčiaus tapybos darbų paroda. "Mūsų krašto" laikraščio redakcija išleido "Radviliškio kalendorių-92", kurį parengė P. Kazlauskaitė.

Dabar Radviliškis yra vienas iš didžiausių ir svarbiausių geležinkelio mazgų Lietuvoje. Tad kuriant naują herbą buvo ieškoma simbolių, kurie atspindėtų miesto specifiką. Iš daugelio pasiūlytų variantų Lietuvos heraldikos komisija pasirinko labai originalią dailininkės Laimos Ramonienės iškeltą idėją - pavaizduoti Radviliškio miesto herbe kylantį ir skleidžiantį šviesą žirgą. (Heraldikoje kylanti, arba gimstanti, yra ta heraldinė figūra, kurios matoma tik dalis, išlindusi iš herbino skydo papėdės, šiuo atveju - pusė žirgo.) Be kitų reikšmių, žirgas nuo seno naudojamas susisiekimo, judėjimo idėjai perteikti. O kylantis žirgas - tai kartu ir kylantis jo simbolizuojamas subjektas, tai yra geležinkelio transporto dėka augantis ir stiprėjantis Radviliškio miestas. Žirgo skleidžiami šviesos spinduliai perteikia civilizacijos vaidmenį vystymuisi. Herbo spalvos nustatytos atsi-

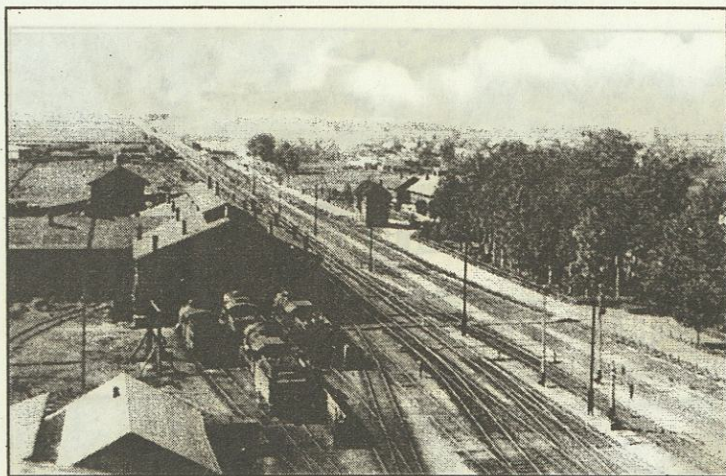
žvelgiant tiek į miesto pageidavimus, tiek į heraldikos mokslo reikalavimus.

Herbą sukūrė dailininkė L. Ramonienė. Jį 1992 m. gegužės 22 d. aprobovo Lietuvos heraldikos komisija.

Senasis Radviliškis



Radviliškio geležinkelio stotis



Geležinkelis veda Šiaulių link

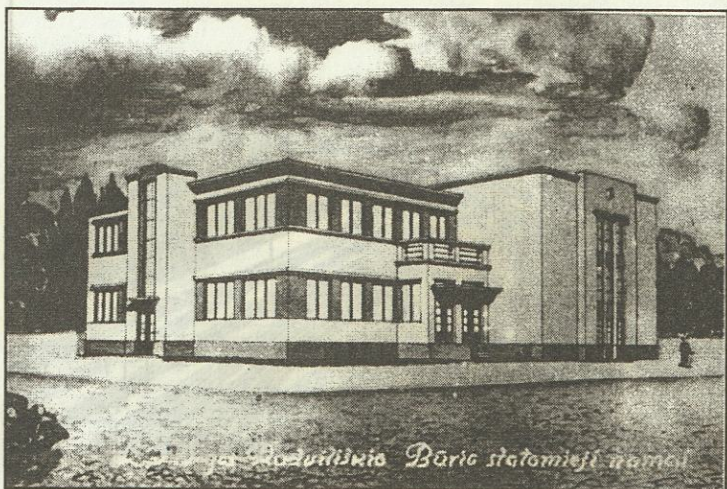
Senasis Radviliškis



Radviliškis, Kooperacijos rūmai

Kooperacijos rūmai

Radviliškio geležinkelio stotis

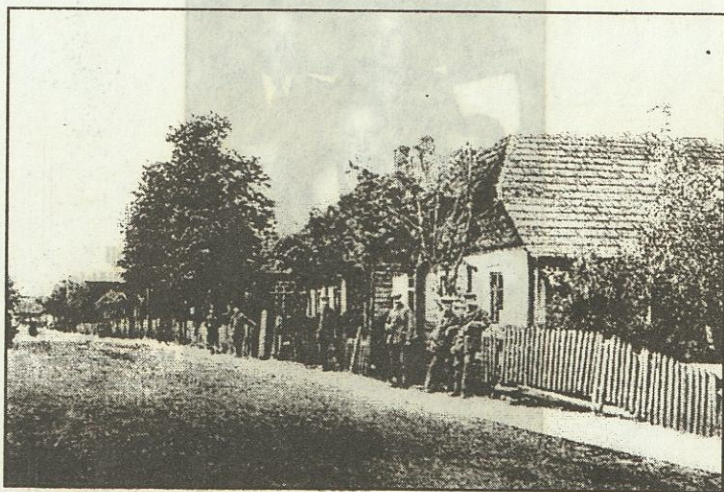


Šaulių namai, Radviliškio Bario statomieji namai

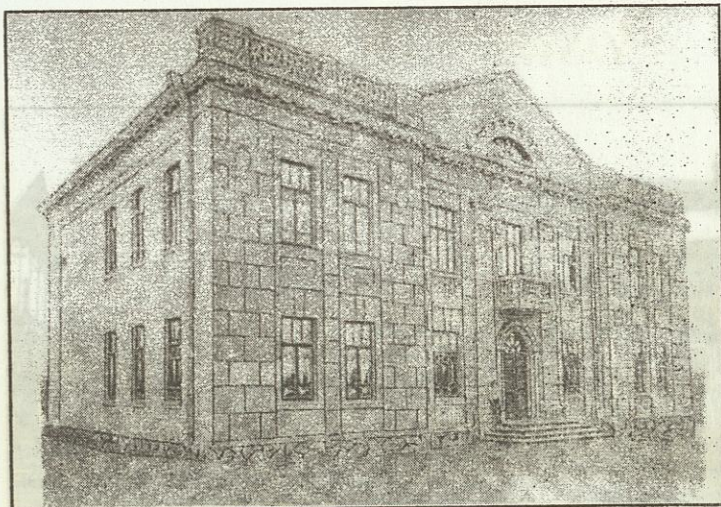
Šaulių namai



Gatvė į geležinkelio stotį



Senoji Turgaus gatvė



J. Basanavičiaus vardo mokykla



**Pirmoji
Radviliškio
krepšinio
komanda.
Nuotrauka iš
R. Poškienės
asmeninio
albumo**

Posmai Radviliškiui

Kostas FEDERAVIČIUS

SONETAS RADVILIŠKIUI

Radviliškis - amžių istorija,
Po kojom asfaltas grubus.
Radviliškis sakmę man porija
Apie tuos, kas buvo ir bus.

Apie tuos, kam galva nusviro
Po lemties išgalastu dalgiu,
Apie gėlę, kur auga iš žvyro,
Nepabūgusią melo dagių.

O Radviliški, mieste prie bėgių,
Pasitinkantis grįžtančius tuos,
Kas gyvens tavo žygiuos šventuos.

Palieki tu man amžių istorija,
Ją man laikas praeinantis porija,
Neišardamas žodžių bejėgių.

1994

Ina KRYŽANAUSKAITĖ

RADVILIŠKIUI

O tavo gatvės siauros ir duobėtos...

Ir mažas tu šalia kitų...

Todėl nė vienas Lietuvos poetas

Nerašė juk apie tave eilių.

Naudos tavy galbūt visai nematė

Ir čia gyvenančių keistų žmonių.

Namus tai griovė, tai vėl statė,

O tu vis augai, augai tu...

Nors tavo gatvės siauros ir duobėtos

Ir mažas tu šalia kitų,

Tavy man lemta gimti ir mylėti,

Ir likt per amžius tavyje žmogum.

Genutė LUKŠAITĖ

* * * *

Ir nereikia, kad tu pagarsėtum
Savo žygiais be galo didžiais,
Mums užtenka, kad moki dainuoti
Traukinių priprastaisiais balsais.

Kad suskambo bažnyčioje varpas
Ir provinciskai šviečia langai,
O šventoriuj istorija meldžias
Ir akysna pažvelgia kaltai.

Kad pavasarį vyturio giesmę
Tu kaip vėliavą vėjų plaki
Ir nerimo amžiną sėklą
Mūsų sielosna vėlei neši.

Atsiradęs prieš ketvertą amžių,
Tu stovėsi galbūt amžinai,
Bet linguoja kapinių žolės:
Laikiniai, laikiniai, laikiniai...

O Radviliški, mielas ir savas,
Kur gyvena tavoji dvasia,
Kai ant rudenio darganos kelio
Pajunti - kažkas žengia šalia...

MANO MIESTUI

Rytuose štai padangē rausvēja.
Bet nenorime miego jau mes.
Tad geriau pakeliaukim išēje
Po prabundančio miesto gatves.

Saulē auksina liepų viršūnes
Ir sustingsta palaimoj žiedai.
Skamba žingsniai tyloj kaip perkūnas
Aidas kyła be galo aukštai.

O Radviliški, mieste gimtasis,
Tu gražiausias mums šiandien esi
Ir brangesnio jau niekur nerasim.
Gal todėl, kad čia gimēm visi.

Mielas gatvių klaidžių labirintas,
Pribarstytas narvelių jaukių.
Žalios lygumos, saulės pripiltos,
Nusagstytos šviesių spindulių.

Kur bebūsime - tavęs pasiilgsime -
Savo miesto, kiemelio, namų.
Ir vartelių, apaugusių vinkšnom,
Ir ūkimo čaižaus traukinių.

Anicetas ONAITIS

MANO MIESTAS

Prozaikai prabyla prie upės,
Poetai - žaviam pamary.
O aš - valandėlei pritūpęs
Aprūkusioj savo stoty.

Man Radviliškis - ne Radvilų svainių
Koplytėlė, kalvoj suręsta.
Garvežiais jam atbildino laime
Darbininkiška amžiaus karta.

Traukiniai užkariautojus stūmė
Karo gaisro nutvieksta žeme.
Radviliškiečiai didvyriškai grūmės
Prie Oriolo ir Kursko lauke.

Ir dabar nepailsdami dunda
Tiesiais bėgiais vagonai greiti.
Mano miestas anksčiausiai nubunda,
Kai sapnuose dar skendi kiti.

Netikėk, kad Radviliškis paniuręs,
Neklausyk, kad čia triukšmo per daug -
Kas per miestas, jei pulso neturi
Ir širdies, kuri šauktų: - Palauk!

Tau lenkiuos, mano mieste žilasis,
Dundėsy plieno ratų eiklių.
Kur bebūčiau ir kur besirasčiau,
Tu - gražiausias, vienintelis - Tu.

Antanas STUGYS

RADVILIŠKIUI

Gyvenau, gyvenu ir gyvensiu
Tarp Šiaulių ir žilos Šeduvos.
Čia degiau, čia degu ir rusensiu
Pačioje širdyje Lietuvos.

Mano dienos plieniniais keliais išbėgioja,
O aš lieku ant senkančios Beržės krantų,
O aš lieku, kur bočiai Radvilos dūmojo,
Sudainuoti jiems savo gražiausių dainų.

Parymoti su parku prie kelio,
Pakvėpėti su žiedais.
Pas vartus žalio rūtų darželio
Ataidėti bažnyčios varpais.

Žvelgia žvaigždės į miegantį miestą
Pačioje širdyje Lietuvos.
Palei kelią, senolių nutiestą
Tarp Šiaulių ir žilos Šeduvos.

Teofilis TILVYTIS

RADVILIŠKIO STOTY

Mačiau nedidelį naujokų būrį
Su ryšuliais drobiniais ir sunkiais.
Širdin kaip durklu gėdos jausmas dūrė -
Jų vienas kumščiais šluostėsi akis.

Šviesus žydrų akių ūkininkaitis
Tą rytą skaudžiai pritrenkė mane.
Galbūt namų jam gaila, gal mergaitės,
Kurią paliko miegančią svirne.

Ryškęjo kontūrai miestelio panoramos.
Mintim po didžią šalį aš lekiu.
Drauguži, pusė žemės - tavo namas,
Tave išlydi tūkstančiai akių!

Ne žudymai, plėšimai - mūsų kovos,
Narys garbingos armijos esi.
Tu ne eilinis - tu visiems vadovas,
Prieš tave dreba laisvės duobkasiai.

Pasižiūrėk į linksmą savo draugą,
Jo žvilgnis rimtas, kupinas šviesos.
Iš žemės tos, kur Bernotėnas augo,
Tu pasisemk tvirtumo ir drąsos.

Man gėda, kai akis tu savo šluostai,
Su tavimi, drauguži, negerai.
Nematęs jūros, tu suki į uostą -
Negarbę savo motinai darai.

Žiūrėk - iš miego keliasi tėvynė,
Ją žadina atskridę garvežiai.
Didžiuosies kada nors, kad tu ją gynei,
Vaikeli, pasirodai negražiai.

1949

Eleonora VAIČELIŪNIENĖ

MANO MIESTE

Mano mieste, be upelio sraunaus
Ir be ežero smėlio.
Kiek likimų margų
Čia prabilda žaliais traukiniais.
Sugrįžtu pas tave
Paklaustyti svaigios pasakėlės,
Kad iš mažo išauga stiprus,
O stiprus juk nelinksta prieš vėją.

Mano mieste, be upelio sraunaus
Ir be ežero smėlio.
Ar girdi tu žingsnius iš jaunystės
dienų. Sugrįžtu pas tave...
Pažiūrėti ir vėl, kiek nuėjau,
Pasidžiaugti sykiu,
Kad svajonių šypsny gyvenu.

Mano mieste, be upelio sraunaus
Ir be ežero smėlio.
Kiek žmonių nuostabių aš čionai
sutikau,
Jų vardus aš kaip maldą kartoju
Ir pagyju nuo jos, ir iš naujo
vėl augu,
Ir net kartais atrodo, kad aš sapnavau.

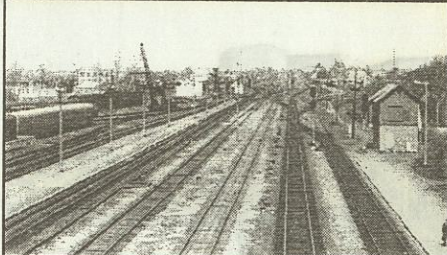
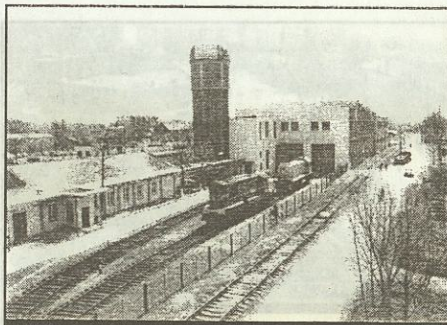
Radviliškis šiandien



Skulptūra "Aušrinė".
Autorius - J. Meškelevičius, 1990 m.

1. Radviliškio geležinkelio stotis.
2. Plienų koliai.
3. Aušros aikštė miesto centre.
4. Senoji Radviliškio gatvė.

1	3
2	4



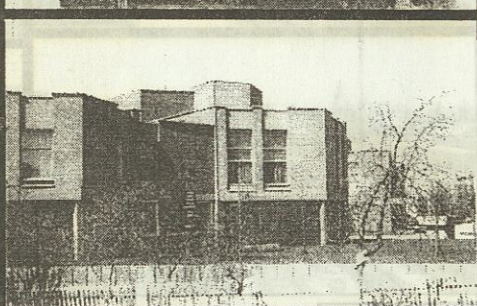
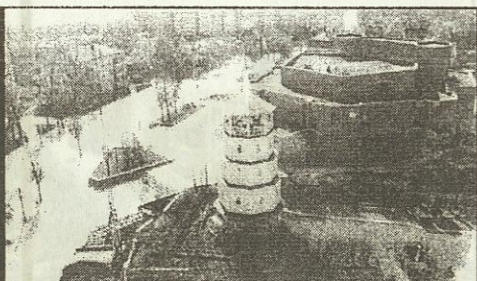
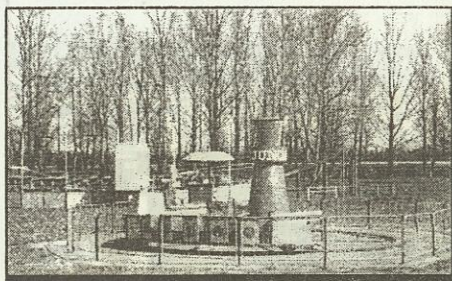
1	3
2	4

- 1,2. Geležinkelio peronai.
3,4. Miestas iš paukščio skrydžio.



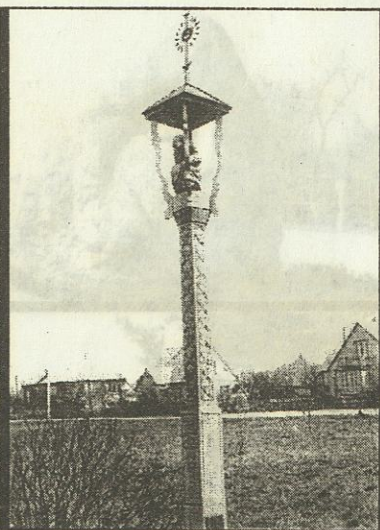
1	3
2	

1. S. Žirgulių skulptūra "Skaumas" prie kelio į naująsias miesto kapines.
2. Paminklas perlaidotiems Lietuvos partizanams naujosiose miesto kapinėse.
3. "Skausmo ir kančios" simbolinis kelias rajono tremtiniams atminti.



1	3
2	4

1. Atrakcionų parkas mieste.
2. E. Bielikopytovo "Nykštukai" miesto parke.
3. Aikštė miesto centre prie Trijų kryžių.
4. Miesto kultūros rūmai.



1	2
---	---

1. Paminklas savanoriams, žuvusiems mūšyje su bermontininkais, senosiose miesto kapinėse.
2. Koplytstulpis žuvusiems Lietuvos savanoriams.

1997 METŲ SUKAKTYS - JUBILIEJAI



Emblemų autoriai:

Radviliškis - 430 - G. Šateika

Radviliškio parapijos pirmajai bažnyčiai - D. Labanauskienė

Radviliškio parapijos pirmajai bažnyčiai - G. Butkevičienė

Radviliškio miesto pirmajai mokyklai - G. Butkevičienė

Radviliškio savivaldybės viešajai bibliotekai - G. Butkevičienė

Radviliškio miesto kultūros rūmams - G. Šateika

Radviliškio Gražinos vidurinei mokyklai - J. Kurmanskienė

Radviliškio vaikų dailės mokyklai - D. Labanauskienė

PANAUDOTI ŠALTINIAI

Knygos

- Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 3.- V.: 1971 - p. 17-
Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 3. - V.: 1987 - p.487.
Mūsų Lietuva: Sudaryt. B. Kviklys. T. 3. - V.: 1991 - p.90-
Lietuvos gyventojų genocidas. T. I. 1939-1941. - V.: 1992.
Lietuvių enciklopedija. T. 24, 37. - Liet. enciklopedijų leidykla, Bostonas.
Vanagas A. Lietuvos miestų vardai. - V.: 1993. - p.185.
Misius K., Šinkūnas R. Lietuvos katalikų bažnyčios. Žinynas. - V.: 1993. - p. 183.

Periodinių leidinių straipsniai

- Miškinis A. Kada įsikūrė Radviliškis? // Komunizmo aušra (Radviliškis) 1978, birželio 28.
Miškinis A. Radviliškis nuo XVII a. vidurio iki Tyzenhauzo reformų. // Komunizmo aušra, 1978, spalio 11.
Miškinis A. Radviliškis Tyzenhauzo reformų metu ir valstybės žlugimo išvakarėse: // Komunizmo aušra, 1978, gruodžio 6.
Miškinis A. Radviliškio vystymasis. // Komunizmo aušra, 1979, gruodžio 12.
Genys L. Dar kartą dėl Radviliškio įkūrimo. // Komunizmo aušra, 1982, gegužės 12.
Kiaupa Z. Kaip Radviliškis tapo miestu. // Mūsų kraštas (Radviliškis), 1989, gruodžio 5.
Kiaupa Z. Radvilos ir Radviliškis. // Mūsų kraštas - 1990, balandžio 25.
Kamantauskas A. Diena, kurią prisiminsime. // Mūsų kraštas, 1991, lapkričio 6.
Grįžta brangios relikvijos - karžygių kaulai. // Mūsų kraštas, 1991, spalio 23.
Šniuolis V. Kas suras tavo kapą, o broli! // Šiaulių naujienos, 1991, lapkričio 16.
Dunauskienė G., Mikelis A. Šventė rūpesčių fone. // Mūsų kraštas, 1992, spalio 17.
Rimša E. Radviliškio miesto herbas. // Mūsų kraštas, 1992, spalio 9.
Petrikas R. Ažuolai primins. // Mūsų kraštas, 1993, lapkričio 13.
Petrikas R. Bunda vytis, galingas, rūstus. // Mūsų kraštas, 1995, gegužės 30.
Petrikas R. Skausmo akmenys gula ant bėgių. // Mūsų kraštas, 1995, birželio 17.

TURINYS

1 Autorės žodis	3
2 Įvadas	4
3 Kada įsikūrė Radviliškis	5
4 Radviliškis ir Radvilos	7
5 Radviliškis istorijos verpetuose	9
6 Radviliškis Nepriklausomybės metais	12
7 Radviliškio šiandiena	15
8 Senasis Radviliškis	19
9 Posmai Radviliškiui	23
10 Radviliškis šiandien	31
11 Šventinės emblemos	35
12 Panaudoti šaltiniai	36

UAB "Raidė", Donelaičio 81, Kaunas, tel. (8-37) 22-34-90.
Išleido UAB "Faris".
Techninis redaktorius L. Jučas.
Maketavo V. Petkasa.
Rinko A. Stankevičienė.
Fotomontuokas E. Prascėvičius ir iš VB archyvu.
Redaktorė R. Vaiškevičienė.
Radviliškio miesto istorijos apžvalga.
P. Kazlauskaitė.

3	1 Antroji žūdi
4	2 Ivardas
5	3 Kada įsikūrė Radviliškis
7	4 Radviliškis ir Radvilai
9	5 Radviliškis istorijos vaizduose
12	6 Radviliškis Lietuvos istorijos metais
15	7 Radviliškio širdelė
19	8 Senasis Radviliškis
23	9 Poems Radviliškui
31	10 Radviliškis šiandien
35	11 Šventinės emblemos
38	12 Paraudoti šaltiniai

P. Kazlauskaitė.

Radviliškio miesto istorijos apžvalga.

Redaktorė R. Vaitkevičienė.

Fotonuotraukos E. Prascevičiaus ir iš VB archyvų.

Rinko A. Stankevičienė.

Maketavo V. Petrikas.

Techninis redaktorius L. Jučas.

Išleido UAB "Faris"

L. Jučo leidybos firmos spaustuvės leidykla. II a, Bernotėno 5, Radviliškis,
tel. (8-292) 5-14-74. SL - 205.

Spausdino AB "Raidė", Donelaičio 81, Kaunas, tel. (8-27) 22-34-90.

Tiražas 1000 egz. Ofsetas. **Užs. 831**